

Универзитет у Београду, Филозофски факултет - Одељење
за историју уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura1445033D
УДК 73/76(497.11)"19/20"
06.05:73/76(497.11)"19/20"
прегледни рад

О КУЛТУРИ НАГРАЂИВАЊА У САВРЕМЕНОМ ЛИКОВНОМ ЖИВОТУ СРБИЈЕ

Сажетак: У раду се на основу расположивих биографских извора о савременим српским уметницима приказују карактеристике једне културе награђивања у ликовном животу. Указује се на гранање и умножавање награда засновано на развоју ликовне уметности. Уочава се и усложњавање самих процедура награђивања, засновано на друштвеним околностима.

Кључне речи: Србија, ликовна уметност, награде, 20. век

Проблем

Да ли награда дефинише неки рад као уметнички? Са становишта широке јавности, вероватно да, ако је то бар формално награда за уметност.¹ Иначе, могуће је да уметник добије награду за активности које се не морају схватити као уметничке (нпр. фотограф или карикатуриста добијају награде за новинарство, за хуманитарни рад, за професионалност, за етику и храброст, за сатиру итд).

Са становишта уметника, није лако одредити се за изједначавање награде и суда историје. Наиме, јасно је да награду додељују савременици, а да суд историје долази са историјске дистанце. Такође, награду додељују и стручњаци и уметници и јавност (нестручњаци), а историју пишу

¹ Рад је реализован у оквиру пројекта МНТР 147019 – *Традиција и трансформација: историјско наслеђе и колективни идентитет у Србији у 20. веку*, подпројекат Стратегије баштињења

само стручњаци. Један број (не нужно ненаграђених) уметника осећа ту разлику, односно ту социјалну и пролазну димензију награде, па генерално не признаје награде и нада се да ће „време” показати праве вредности.

Са становишта истраживача, по природи њиховог посла, ништа није јасно ни једноставно. Истина је да је податак о добијеним наградама део стручно писане биографије уметника према пракси писања озбиљних, стручно конципираних водећих лексикона као што је АКЛ,² или каталога самосталних и групних изложби. Штавише, чињеница да је примио награду јесте један од обавезних критеријума да савремени уметник буде уврштен у лексикон уметника (пракса АКЛ) а тиме, посредно, припремљен за улазак у „историју” уметности. Награда – њено присуство и врста, или њено одсуство – схвата се (уз приказе у медијима, стручне критике, податке о реакцијама ликовне публике и шире јавности) као један од важних података о интеракцији уметника са средином. Ипак, при разматрању социјалних чинилаца развоја уметности, историографија се више бави историјским оквирима, идеолошким премисама, политичким захтевима и теоријским основама за преношење тих захтева у уметничку праксу, а мање оним конкретним, иначе врло занимљивим, механизмима преношења тих утицаја на уметност. Међу тим механизмима, више пажње је посвећено, рецимо, цензури и забранама у уметности, него уметничким наградама. Стога ће овде бити посвећена пажња само појединим питањима која би, повезана у појам *култура награђивања*, могла постати интересантнија за проучавање.³

Предмети награђивања

С једне стране, настајање савремених ликовних награда је пратило развој ликовног живота. Оне су покриле све фазе уметничког формирања, рада и развоја, различите ликовне гране и технике у којима се уметник може опробати, поједине врсте уметничких производа, као и све посебне уметничке активности.

Награђивање је покрило уметнички живот од почетка до краја. Тако можемо запазити награде за студенте уметности

2 *Allgemeines Künstlerlexikon*, Bd. 1 - Bd. 83, Saur Verlag, München und Leipzig, 1992 - 2014.

3 Пошто награде нису посебан предмет историографије историје уметности, оне нису све евидентиране, проучене и класификоване, те су овде као извор употребљени подаци о оним уметничким наградама које је аутор пронашао пишући одреднице за лексиконе уметника, а наведен је само део, одабран тек да илуструје развијеност једне културе награђивања уметника у српској средини.

(нпр. Награда Универзитета уметности у Београду, са варијацијама – награда за графику, за сликарство, за студента генерације...), за младе тек формиране уметнике, за зреле уметнике (нпр. *Политикина награда* за ликовно стваралаштво), за чланове удружења. Најзад, награде за најстарије, за животно дело (додељује УЛУПУДС)⁴ или целокупан допринос ликовној уметности, или *Посебна доживотна награда* која се додељује пензионисаним уметницима из разних грана уметности, па и ликовних, „за посебан допринос националној култури Србије“⁵ (у јавности позната као „национална пензија“ – од свих ликовних награда готово једина која изазива полемике и расправе, превасходно због новчаног износа који се добитнику исплаћује доживотно).

Награде постоје за сваку од ликовних грана у којој се уметник може опробати (годишња награда УЛУС-а, од 1960. и то *Златна палета* за сликарство, *Златно длето* за вајарство, *Златна игла* за графику, од 1999. године награда за проширене медије), а постоје и посебне награде за сваку појединачну технику. У начелу можда их има највише за сликарство, од којих се неке добијају посебно за акварел (на Бијеналу акварела, од 1993). За вајарство, добијају се на редовним групним изложбама (то може бити нпр. Награда за скулптуру Ковинског октобарског салона), на посебним вајарским смотрама (Медаља на уметничкој смотри *Мермер и звуци*, Аранђеловац) које се организују и по материјалима (бакар – Бор; земља – Кикинда; мермер – Аранђеловац...), или за малу пластику (Награда УЛУС-а на изложби Цртеж и мала пластика, Београд). За радове малих димензија награде се деле на посебним изложбама (*Гран при* на Интернационалном бијеналу минијатуре, Горњи Милановац; већ поменута редовна изложба *Цртеж и мала пластика*, Београд; награда на Међународној изложби графике малог формата, Лесковац). За цртеж се добија „еснафска“ награда УЛУС-а, или на посебним изложбама цртежа (нпр. на Тријеналу цртежа, галерија *Лазар Возаревић*) и најзад у галерији „Хаос“, специјализованој за излагање цртежа (Награда за цртеж из фондације Владимир Величковић, од 2008).⁶ За илустрацију, установљена је награда *Златно перо* УЛУС-а, и посебна

4 Добитници награде УЛУПУДС за животно дело, <http://www.ulupuds.org/rs/NagradaPriznanja.htm>, приступљено 10. 10. 2014.

5 Anonim (2007) Umetnici dobitnici posebnih doživotnih priznanja (12.11.2007), <http://www.seecult.org/node/25217>, pristupljeno 19.10.2014; Anonim (2012) Novi nacionalni penzioneri (1.5.2012), <http://www.seecult.org/vest/novi-nacionalni-penzioneri-1>, приступљено 19.10.2014.

6 Anonim (2013) Laureati nagrade za crtež Fondacije Vladimira Veličkovića, *Blic* (Beograd 17.12.2013); Упоредити: <http://www.gallerychaos.com/sr/>, приступљено 17. 10. 2014.

награда *Невен*, за илустрацију дечјих књига. За карикатуру, награде су различите у зависности од тога да ли је политичка (награда *Пјер*), антиратна,⁷ или нешто треће...

Развијенији систем награђивања за одређену област открива развијенију праксу, теорију, критеријуме, обуку, па и тржиште. На пример, за графику се могу добити награде различитог степена које додељује специјализована институција која графику промовише, чува, вреднује и проучава (*Велики печат*⁸ Графичког колектива), такође на појединачним сталним смотрема у овој области (нпр. на Међународној изложби графике малог формата у Лесковцу), али и у оквиру редовних уметничких смотри (награда *Златна игла*, на Пролећној изложби УЛУС-а). За графику малог формата накнадно је (1991. године) установљена награда *Мали печат*, док се за најбољи графички дизајн (од 1994. године) додељује награда *Грифон*. Култура награђивања је у овој потоњој посебно дошла до изражаја, јер се *Грифон* додељује за већи број графичких делатности: за књигу и друге публикације (часописи, каталози, новине, проспекти, календари...), за визуелни идентитет (документи, графички стандарди), за плакате и оглашавање (новински огласи, билборди, плакати...), за амбалажу, за типографско писмо, за хартије од вредности (новац, поштанске марке, обвезнице, чекови, деонице...), за филмску, видео и ТВ графику, као и за веб дизајн.

Награђивање прати и сваку посебну активност уметника. Добија се награда за истицање на редовним групним изложбама (награда Октобарског салона у Београду; награда изложбе Београд, инспирација сликара; награда Земунског салона), за самосталну изложбу у претходној години (почев од некадашње награде Републичке самоуправне интересне заједнице културе Србије, надаље), за запажен рад у некој од бројних ликовних колонија (награда Бели анђеол, Милешева, Пријеполје; награда ликовне колоније Борковац, Рума...), итд.

Поред награда које су установљене као редовне, не треба заборавити постојање низа једнократних награда за конкретна конкурсна решења (споменици и споменичке целине, новчанице, плакат, дизајн и слично).

7 Међународни салон антиратне карикатуре, одржава се бијенално у Крагујевцу од 1981. године и додељује златну, сребрну и бронзану плакету.

8 Велики печат Графичког колектива установљен је 1963. као прво национално признање за графичко стваралаштво у Србији. Додељује се годишње, у оквиру Мајске изложбе београдског круга. Добитника одређује жири састављен од истакнутих уметника графике и историчара уметности. Награђеном уметнику, Галерија графички колектив организује самосталну изложбу и приређује малу монографију.

Овде би требало поменути и тзв. откупе, у организацији Министарства, фондова или градских секретаријата за културу. Мада су замишљени као помоћ државе уметницима у условима нерегулисаног и неразвијеног тржишта уметнина, уметници их доживљавају као „откупне награде”. Ово стога што се додељују на исти начин као и остале награде, кроз истоветан процес и са истим па и строжим критеријумом, који подржавају врхунски стручњаци,⁹ а и стога што се на крају откупљена дела излажу и предају музејима и другим установама културе на трајно чување.

Раздвајање награда публике (нпр. Меморијал Надежде Петровић, Чачак), од мишљења стручних жирија (нпр. награда стручног жирија Октобарског салона) формализује став публике и потенцира његов значај као колективног проценитеља уметничких достигнућа појединаца.

Посебну групу награда чине оне које се уметницима дају за уметност као јавни (друштвени, делом политички) рад од локалног значаја (Награда Земуна; Октобарска награда града Београда), општедруштвеног (некадашња Седмојулска награда Србије) или националног (орден Св. Саве, који додељује Српска православна црква).

Вероватно не најмање важне, али хронолошки међу последњима, у ликовном животу Србије појављују се и награде за тумачење ликовне делатности. Награде за ликовну критику, теорију и историју уметности, имају тенденцију да се гранају према посебним областима, као што су ликовна критика (награда *Лазар Трифуновић*, од 1992),¹⁰ примењена уметност (награда *Павле Васић*, од 1995),¹¹ писање о архитектури (награда *Ранко Радовић*, од 2006),¹² музеологија (награда *Михаило Валтровић*, од 2004).¹³ Ово гранање награда не чини сувишном једну старију и обухватнију награду, *Златни беоцуг*, који од 1970. године додељује Културно-просветна

9 На пример, таква једна комисија градског Секретаријата за културу Београда је „од 2003. до 2005. радила у саставу: Анђелка Бојовић (председник), Миодраг Табачки, др Лидија Мереник, Коста Богдановић и Бојана Бурић.” – Упореди: Аноним (2008) Изложба откупљених уметничких дела у области ликовних и примењених уметности у 2008. години, <http://www.domomladine.org/magacin/650/>, приступљено 20. 10. 2014.

10 Упоредити: Димитријевић, М. (2014) „Лазар Трифуновић” Ирине Суботић и Милану Попадићу, *Политика* (Београд 15. 1. 2014).

11 О Награди Павле Васић - хронологија, <http://www.ulupuds.org.rs/NagradaIPriznanja.htm>, приступљено 18. 10. 2014.

12 Упоредити: Правилник Награде Ранко Радовић (2006), <http://www.ulupuds.org.rs/NagradaIPriznanja.htm>, приступљено 20. 10. 2014.

13 Додељује се установама, за допринос развоју музеолошке праксе; за музеј године; за изложбу године, а појединцима за животно дело али и за индивидуални допринос у току године.

заједница Београда и ствараоцима (не само ликовним), и културним посленицима и научницима, и установама, као признање за трајни допринос култури Београда.

Процес награђивања

Као што су ликовне награде разгранате по разним врстама уметничке активности, тако је и сам процес награђивања развијен, разуђен, састоји се од чинова, поступака, „обичаја” и “ритуала” под јаким социокултурним утицајима. Давање награде није једноставан посао.

Награду прво неко *установљава*. Понекад је то одређена институција, којој стварање награде помаже при уобличавању (дефинисању, прецизирању, јавном исказивању) њених циљева и на тај начин подизању њеног значаја међу уметницима а уједно и у јавности (*Сава Шумановић*, од 1999. годишња награда Новосадског сајма, галерије „Бел Арт” и Центра за визуелну културу „Златно око”). Насупрот томе, старије, јаке и дефинисане институције, успостављајући награде залажу свој углед и исказују намеру да пруже снажан подстицај некој области (нпр. награда *Иван Табаковић* за сликарство, коју даје САНУ).¹⁴

Награда има своје *име*, свој назив. Осим оних симболичних, који откривају активност која је награђена (*игла* за графику, *палета* за сликарство...), има назива који упућенима објашњавају и област коју покрива, као и циљеве па и критеријуме за добијање (већ поменути *Лазар Трифуновић* за ликовну критику, или награде *Никола Граовац*; *Бета* и *Риста Вукановић*; *Свети Лука* за сликарство). Поетски назив *Златни беоцуг* смислио је Васко Попа, *Искре културе* долазе из Културно-просветне заједнице Војводине, док помало незграпни *Додас* потиче од Задужбине Радоја Домановића.¹⁵ Није случајно да неодговарајуће име буде замењено неком колоквијалном варијантом која боље исказује суштину награде („националне пензије” су непревазиђени пример).

Уз име и порекло, долази неминовно *објашњење*: *за шта се награда добија*. Негде је то врло конкретно бар у садржајном и жанровском смислу (награда *Мића Поповић* је за ликовно стваралаштво, књижевност, позориште и филм - четири области којима се овај уметник бавио). Неретко се прецизира и које друштвене групе могу рачунати на награду

14 То не значи да увек лако успевају у својој намери.

15 За остварења из области сатире, укључујући и награде за карикатуру и новинску карикатуру.

(чланови удружења, стручњаци одређеног профила, држављани Србије, и сл).

Уз детаљнија објашњења долазе релативно исцрпни *правиљници* о награди, који залазе и у правна, економска и друга питања, повремено имају и своје измене и допуне.¹⁶ Одређују се пропозиције о начину предаје документације, рокови-ма за избор, начину уручења, садржају награде, и сл.

Ту се, даље, производе решење, информација, потврда, диплома, уверење или било какав додатни *документ* као доказ о добијању награде; такође плакета, медаља, ситна пластика или неки материјални предмет као симбол награде. Кроз форму свега наведеног, награда добија и свој *визуелни идентитет*.

Награда има свој материјални облик и *садржај* (то је одговор на питање „шта се добија“). У зависности од околности, разне ствари се могу сматрати наградом: не само новац, или откуп дела, већ и организовање изложбе (награде Галерије Графички колектив; САНУ), писање и штампање монографије (награда УЛУС), путовање, ликовни материјал...

Избор жирија за доделу награде може постати посебан „ри-туал“, који је подложен суду уметничке, стручне и шире јавности; компетентност чланова жирија подупире тежину награде. Институција понекад не бира жири, већ то чини *одбор награде*.

Одабир кандидата може отпочети стручним праћењем рада потенцијалних добитника награде, или јавним позивом (са бар две варијанте: да се кандидати сами јаве или да неко – компетентна институција, група или појединац – предложи своје кандидате).

Проглашење добитника такође има своје варијације. Код неких награда, претходи му објављивање имена кандидата који испуњавају услове за награду. Сама оваква номинација, улазак у (ужи) избор понекад се може сматрати посебном почашћу, својеврсном „наградом“ или признањем. Број добитника награде варира и на основу броја првих, других, трећих... места за најбоље кандидате. Најзад, остаје могућност да се награда равноправно подели између два кандидата, као и могућност да се уопште не додели.

Објављивање имена награђених има свој облик у саопштењу жирија, које може да садржи и образложење одлуке. Јавност рада, као и евентуални коментари и полемике око

16 Упоредити: нови Правилник о додели награде Павле Васић (2010), <http://www.ulupuds.org.rs/NagradaIPriznanja.htm>, приступљено 18.10.2014.

избора, сразмерни су заинтересованости уметничке, стручне и шире јавности.

Уметничково прихватање награде (или одбијање) наставља ову друштвену игру, дајући му не само могућност наступа у јавности поводом награде (што је мање важно и мање често у време када ликовна уметност нема значај као неке друге људске делатности), него и активну улогу *носиоца награде*. Гест прихватања награде показује да она није наметнута и да се носи са личном одговорношћу, јер награда обавезује - треба остати бар на истом занатском, уметничком и људском нивоу. Али, то подразумева и признавање вредности ономе ко награду даје, из чега проистичу и одређена уметничкова очекивања.

Додела (уручивање) награде може бити свечаност са низом нових елемената који могу варирати и имати социјална значења. *Датум* када се уручује додељује има неку своју симболику – нека награда додељује се на рођендан онога чије име носи (*Лазар Трифуновић*), нека опет на дан кад је умро (*Павле Васић*), а нека на дан кад је докторирао (*Ранко Радовић*), док на пример Музејско друштво Србије додељује награду на светски дан музеја. *Локација* подвлачи значај читаве церемоније, мада она зависи од институције која је установила награду. Тако се поједине награде додељују у свечаним просторима посебно добијеним за ту прилику (нпр. награда *Павле Васић* у свечаној сали Ректората Универзитета у Београду). *Присутне званице, говорници, програм...* дају посебан тон додели награде, подвлачећи њен значај или објашњавајући њену природу. Присуство или одсуство награђеног уметника са уручења такође отвара могућност различитих „читања” процеса награђивања као процеса међусобног повезивања, позиционирања или подржавања људи, активности, или идеја.

Ту још није крај разматрања посебних веза које ствара награда.

Враћање награде, мање или више демонстративно, јавно одрицање од ње, упућивање ономе ко ју је доделио – постоји као израз отвореног незадовољства и неслагања са понашањем особе, институције или средине која је награду доделила (нпр. Раша Тодосијевић вратио је *Политикину награду за ликовну уметност*).¹⁷

Одузимање награде начин је да се исказе отворено незадовољство у другом смеру, ка уметнику. *Ретроактивно*

17 Димитријевић, М. (2012) Враћање награда у култури, *Политика*, Београд 31. 10. 2012.

враћање награде уметнику, мада ретко (случај Миће Поповића, коме је *Политикина награда* додељена 1971, одузета 1972. и поново уручена 1989),¹⁸ својеврстан је израз времена у ком је схватање догађаја и протока времена пало под утицај техничких иновација: као што се потпис на неки документ, нека одлука или акција могу „замрзнути”, тако се могу „вратити”, „исправити”, „поново пустити” и слично.

На крају, остаје *документација о награди* (од установљења до процеса доделе),¹⁹ формира се и допуњује списак лауреата, ређају се представљања награде у широј јавности (штампа, енциклопедије, монографија о добитницима награде...), из чега се да препознати скица за неку будућу историју награде.

Закључак

Може се закључити да се култура награђивања у савременом ликовном животу Србије заснива, с једне стране, на развоју (баштињењу и гранању) уметничких активности, а с друге стране на умножавању процедура и ритуала друштвеног комуницирања, организовања и вредновања. Стога је она веома занимљива али и сложена за проучавање. Ова анализа неких њених тачака открива да је веома развијена и да одражава развој и положај ликовне делатности унутар друштвене заједнице. Изражава став средине према уметности, открива у исто време и став уметничке заједнице према друштвеном окружењу, а показује и међусобне односе унутар уметничке заједнице (релације између генерација, школа, културних центара и периферије, и слично).

ЛИТЕРАТУРА:

Allgemeines Künstlerlexikon, Bd. 1 - Bd. 83, Saur Verlag, München und Leipzig, 1992 - 2014.

Anonim (2007) Umetnici dobitnici posebnih doživotnih priznanja (12.11.2007), <http://www.seecult.org/node/25217>, приступљено 19.10.2014.

Аноним (2008) Изложба откупљених уметничких дела у области ликовних и примењених уметности у 2008. години, <http://www.domomladine.org/magacin/650/>, приступљено 20. 10. 2014.

Anonim (2012) Novi nacionalni penzioneri (1. 5. 2012), <http://www.seecult.org/vest/novi-nacionalni-penzioneri-1>, приступљено 19. 10. 2014.

18 Lopušina, M. (1991) *Crna knjiga: cenzura u Jugoslaviji 1945-91*, Beograd: Fokus, 258-261.

19 Упоредити: записнике о раду жирија у каталозима *Salon antiratne karikature Kragujevac*, 1981, 1983, 1985, 1987, 1989...

Anonim (2013) Laureati nagrade za crtež Fondacije Vladimira Veličkovića, *Blic* (Београд 17. 12. 2013); Уп. <http://www.gallerychaos.com/sr/>, приступљено 17. 10. 2014.

Добитници награде УЛУПУДС за животно дело, <http://www.ulupuds.org.rs/NagradeIPriznanja.htm>, приступљено 10. 10. 2014.

Димитријевић, М. (2012) Враћање награда у култури, *Политика*, Београд 31. 10. 2012.

Димитријевић, М. (2014) „Лазар Трифуновић” Ирини Суботић и Милану Попадићу, *Политика* (Београд 15. 1. 2014).

О Награди Павле Васић – хронологија, <http://www.ulupuds.org.rs/NagradeIPriznanja.htm>, приступљено 18. 10. 2014.

Правилник Награде Ранко Радовић (2006), <http://www.ulupuds.org.rs/NagradeIPriznanja.htm>, приступљено 20. 10. 2014.

Правилник о додели награде Павле Васић (2010), <http://www.ulupuds.org.rs/NagradeIPriznanja.htm>, приступљено 18. 10. 2014.

Lopušina, M. (1991) *Crna knjiga: cenzura u Jugoslaviji 1945-91*, Београд: Fokus, 258-261.

Salon antiratne karikature Kragujevac, 1981, 1983, 1985, 1987, 1989.

Predrag N. Dragojević

University in Belgrade, Faculty of Philosophy – Art History Department

ABOUT THE AWARD CULTURE IN SERBIAN MODERN ART LIFE

Abstract

The paper is based on available biographic sources on modern Serbian artists which illustrate characteristics of the art award culture. Attention is drawn to branching and multiplying of awards based on development of the visual arts. Also, growing complexity of the awarding procedures is noted, depending on the social circumstances.

Key words: *Serbia, visual arts, awards, 20th century*